

МЕСЦЫ ТРАГЕДЫЙ І ГЕРАІЗМУ

Па ініцыятыве сельвыканкама ўстаноўлены памятны знак каля царквы, якую спалілі акупанты

Па Хомску і навакольных вёсках вайна прайшла даволі жорстка, у зямлі засталіся ляжаць тысячы ахвяр. Кожны з помнікаў у аграгарадку і ваколіцах захоўвае трагічную старонку гісторыі. Да гэтага года быў яшчэ адзін не зусім звычайны помнік, каля якога спыняліся школьныя экскурсіі, да якога падводзілі старыя ўнукаў. Рэч пра дрэва на могілках вёскі Старамлыны. У вайну гэтае дрэва акупанты зрабілі назіральным пунктам, абсталявалі на ім кулямётнае гняздо. Такім чынам яны ахоўвалі мост ад магчымых партызанскіх дыверсій.

Чырвона-бурая рака

На дрэве больш за 70 гадоў тырчалі цвікі, якія служылі прыступкамі для кулямётчыка. Ён залазіў наверх і страляў без папярэджання, калі нейкі рух падаваўся яму падзроным. Пад абстрэл траплялі рыбакі на рацэ, познія падарожныя, усе, хто не ведаў пра агнявы пункт. Дрэва давалося знесці нядаўна па прычыне аварыйнасці, бо яно магло ў любы момант упасці і нарабіць клопату. Але многія ў вёсцы памятаюць пра яго і могуць раскажаць. Памяць тут захоўваюць беражліва.

У Хомскай сярэдняй школе працуе гурток краязнаўства пад кіраўніцтвам настаўніцы Людмілы Шыкулы. Людміла Рыгораўна разам з вучнямі і калегамі сабрала ўнікальны матэрыял. Работа па гісторыі населенага пункта са старажытнага часу ўяўляе сабой, па сутнасці, добрую манаграфію памерам больш чым на 100 старонак. Яна ўтрымлівае ўспаміны і сведчанні рэальных людзей, якія жылі альбо дагэтуль жывуць у вёсцы. Цяпер, як выглядае, гэтыя звесткі бяспечныя.

На ўсходзе Хомска стаіць сціплы абеліск. Ён устаноўлены на месцы пахавання больш за дзвюх тысяч яўрэяў. Іх забілі адразу пасля акупацыі — 2 жніўня 1941 года. Людзі не паспелі ачوماцца, зразумець, што адбываецца. Людміла Шыкула запісала сведчанне жыхаркі Хомска 1925 года нараджэння Вольгі Кугач:

— У Хомск тады з боку Кобрына прыехала каля 150 нямецкіх кавалерыстаў на адкормленых шэрых конях. Вершнікі былі ў прыростых накідках. Найперш размясціліся па кватэрах. А нараніцу прыступілі да «справы». Спачатку сабралі яўрэйскіх мужчын і зачынілі іх у будынку синагогі. Мы яшчэ спалі, калі пастукалі да нас у акно. Зайшоў салдат. Спытаў, ці ёсць у доме «юдэн». Прайшоў па ўсёй хаце, шыком правярыўшы месцы пад ложкамі, у падпечку. Мы стаялі і трэсліся. Потым сышоў. У вокнах мы ўбачылі калону яўрэйскіх жанчын з дзецьмі, якіх гналі немцы. Маленькіх дзяцей жанчыны неслі на руках, а старэйшыя ішлі, трымаючыся за матуліны спадніцы.

Потым прывезлі сюды вялікую групу яўрэйскага насельніцтва з Шарашэва Пружанскага раёна. Расстрэльвалі людзей партыямі.

ЗВЯЗДА



Памятны знак на месцы царквы.

Старажылы ўспаміналі, як тутэйшыя паліцэйскія расказвалі ім: пасля расстрэлу чарговай партыі карнікі выпівалі па чарцы шнапусу і весела смяяліся.

Канаву, якую адвялі пад брацкую магілу, засыпалі зямлёй. Пасля дажджу побач збіралася вада, дык людзі казалі, што яна была чырвона-бурая ад крыві. А потым прайшлі навалыніцы, вада ў рацэ выйшла з берагоў, і па рацэ паплылі трупы дзяцей...

Да помніка той трагедыі не раз прязджалі сваякі людзей, якія там пахаваны. Першая ва-

Робота па гісторыі населенага пункта са старажытнага часу ўяўляе сабой, па сутнасці, добрую манаграфію памерам больш чым 100 старонак. Яна ўтрымлівае ўспаміны і сведчанні рэальных людзей, якія жылі альбо дагэтуль жывуць у вёсцы. Цяпер, як выглядае, гэтыя звесткі бяспечныя.

адсталі ад часцей і заставаліся ў вёсках, мясцовыя жыхары, стваралі невялікія падпольныя групы і рыхтаваліся да партызанскай барацьбы. З пачатку 1942 года ў ваколіцы ўжо дзейнічалі партызанскія атрады.

Яшчэ адзін помнік у Хомску стаіць на ўзвышшы, да яго вядуць крутыя прыступкі. Надпіс гаворыць, што помнік пастаўлены афіцэру, лейтэнанту Чырвонай Арміі. На здымку — твар амаль дзіцячы. І не дзіва, гады жыцця лейтэнанта 1921—1943. Яўген Макарэвіч родам з Хомска. Перад самай вайной скончыў ваеннае вучылішча, у вайсковую часць трапіў, можна сказаць, пад першыя залпы вайны. І адразу — адступленне, акружэнне, так аказаўся ў родных мясцінах. Стаў збіраць вакол сябе аднадумцаў, арганізаваў партызанскі атрад. У рабоце хомскіх краязнаўцаў выкарыстаны ўспаміны камандзіра партызанскай брыгады імя Сталіна Брэсцкага злучэння Сумбата Арзуманяна. Ён згадваў юнага камандзіра як бясстрашнага і разам з тым талковага вайскоўца, які карыстаўся вялікім аўтарытэтам у партызан. Яго атрад называлі “жэнькаўцы”, па імені камандзіра, які ўмеў трымаць вайсковую дысцыпліну, меў добры арганізатарскія здольнасці.



Помнік партызану Макарэвічу.

лікая дэлегацыя гасцей з Ізраіля пабывала ў Хомску ў 1991 годзе.

Юны камандзір

А тады, у 41-м, зверствы фашыстаў падштурхоўвалі людзей аб'ядноўвацца і супрацьстаяць агрэсару. Ваеннапалонныя, якім удалося ўцячы, вайскоўцы, якія

За нейкі год “жэнькаўцы” паспелі правесці шэраг удалых баявых аперацый, стварылі разведку. Камандзір потым па-геройску загінуў у баі, і атрад атрымаў яго імя ўжо афіцыйна. У данясеннях брыгады паведамлялася, што атрад Макарэвіча некалькі разоў папярэдзіў гібель мірнага насельніцтва ў тутэйшых вёсках. А вось яго родную вёску Хомск лёс не пашкадаваў.

Расстрэл каля храма

Тое, што многія жыхары Хомска ў партызанах, было вядома акупантам. Больш за тое, народныя мсціўцы праводзілі дастаткова дзёрзкія аперацыі, аднойчы, напрыклад, зладзілі налёт на паліцэйскі ўчастак у вёсцы, забралі зброю і боепрыпасы... Пра тое, што карны атрад рушыў з Драгічына ў бок Хомска, стала вядома ў ваколіцы. Шмат жыхароў падалося ў лес. Дома заставаліся пераважна жанчыны і дзеці ў спадзяванні, што іх не будуць чапаць. Гэта было 5 ліпеня 1943 года. Акупанты сагналі ўсіх, каго засталі, у цэнтр вёскі. Людзі, іх было 170 чалавек, спадзяваліся, што царква стане для іх паратункам. Але храм падпалілі. Усіх, хто выбягаў, расстрэльвалі. Брацкая магіла ўтварылася на месцы расстрэлу, тут пахаваны астанкі 86 чалавек. У 1965 годзе на гэтым месцы адкрылі помнік. Ён стаіць і цяпер, памянляюць толькі мемурыяльную дошку.



Школьнікі каля помніка забітым землякам.

— Царква наша была асабліва, — расказвае **старшыня Хомскага сельскага Савета Аляксандр ЗАВЕРАЧ**. — Унікальны помнік архітэктуры ў стылі класіцызму, аналагаў якому застаюцца адзінкі ў Еўропе. Храм быў узведзены ў 1800 годзе Войцехам Пуслоўскім, уладальнікам знакамітага Косаўскага палаца і мястэчка Хомск. Царква была двухпавярховая, цагляная. Круглая купальня ратонда з трох бакоў выдзялялася порцікамі з трохвугольнымі франтонамі, пад якімі былі зроблены ўваходы ў храм. Па крузе размяшчалася каланада, якая трымала купальнае скляпенне.

Час збіраць камяні

І тым не менш, царкву падпалілі. Але згарэла яна не цалкам. Даволі трывалыя сцены засталіся. Пасля вайны тут праводзі-

лі богаслужэнні. А ў 1952 годзе прыхаджане разам са святаром напісалі прашэнне аб дапамозе ў аднаўленні храма і накіравалі ў Пінскі аблвыканкам. Быў нават складзены каштарыс. Палову сумы абавязваліся сабраць вясцоўцы, прасілі выдзеліць другую палову. Аўтары ліста пісалі, што будынак даволі добра захаваўся і яго нескладана аднавіць. Протаіерэй Мікалай Дрылеўскі ад сябе дадаваў, што насельніцтва вызначаецца рэлігійнасцю, мае патрэбу ў храме, а яшчэ вялікае значэнне мае памяць пра трагедыю, якая тут адбылася. Але пісьмо іх засталася без адказу. Затое ў 1964 годзе з'явілася рашэнне Драгічынскага райвыканкама аб перадачы будынка царквы для выкарыстання ў культурна-бытавых мэтах калгаса імя Кірава. Гаспадарка пачала разбіраць храм на цэглу, канчаткова помнік архітэктуры быў разбураны ў 1972 годзе.

Вясцоўцам удалося схаваць хіба зван і адзін з крыжоў храма. Гэты зван быў ахвяраваны царкве заможным жыхаром вёскі Іванам Анісько ў 1930 годзе. Пра тое, як удалося захаваць рэліквію, існуе цэлая дэтэктыўная гісторыя. Зван хавалі на падворках, у гаспадарчых пабудовах, доўгі час трымалі нават у балоце, але выратавалі. Потым зван часова перадалі царкве ў Бездзежы, а ў 1991 годзе вярнулі назад у Хомск.

А вось крыж знайшлі выпадкова. Гаспадар аднаго з дамоў клапатліва схаваў святыню, потым памёр ды забраў сваю таямніцу з сабой. Праз шмат гадоў пры разборцы жылля крыж знайшлі і палічылі гэта знакам, што прыйшоў час збіраць камяні.

У 2018 годзе на месцы царквы з'явіўся памятны знак, які ўтварылі крыж, камень і зван. Мемурыяльная шыльда расказвае аб унікальным помніку архітэктуры, а на другой адлюстравана выява царквы, якой больш няма і якая памятала прыгожыя святы, урачыстыя богаслужэнні, а таксама жудасныя імгненні знішчэння мірных людзей. Цяпер падчас усіх памятных дат да помнікаў прыходзяць нашчадкі, укладваюць кветкі, гадваюць тых, хто ваяваў за радзіму, і тых, хто стаў нявіннымі ахвярамі вайны.

Святлана ЯСКЕВІЧ, Драгічынскі раён.